

РОЗДІЛ І. ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ ТА ІСТОРІЇ ОСВІТИ

УДК [37.018:78](09)(477)

І.В. Барабаш

Харківський національний педагогічний
університет імені Г.С. Сковороди

ПЕРЕДУМОВИ СТВОРЕННЯ ВІДДІЛЕНЬ ІМПЕРАТОРСЬКОГО РОСІЙСЬКОГО МУЗИЧНОГО ТОВАРИСТВА В УКРАЇНІ

У статті відображено основні культурні події, що обґрунтували потребу суспільства у професійній музичній освіті і сприяли відкриттю відділень Імператорського Російського музичного товариства в Україні (у Києві, Харкові, Одесі, Херсоні, Миколаєві, Полтаві, Катеринославі) у другій половині ХІХ – початку ХХ століття.

В статтє отображены основные культурные события, которые обосновали потребность общества в профессиональном музыкальном образовании и послужили толчком для открытия отделений Императорского Русского музыкального общества в Украине (в Киеве, Харькове, Одессе, Херсоне, Николаеве, Полтаве, Катеринославе) во второй половине ХІХ – начале ХХ века.

Culture activities which show society needs for professional music education were described in the article. Also the preconditions for creating the departments of Imperior Russian Music Society in the cities of Ukraine (Kiev, Kharkiv, Odessa, Kherson, Mykolaiv and Katerinoslav) in the late 19th century – early 20th century are summarized.

Постановка проблеми. Музика супроводжує людину все життя – від народження до самої смерті. Здатність цього виду мистецтва підносити, ушляхетнювати, розвивати особистість обґрунтовує потребу в музичному вихованні, природному для кожної людини. Прагнення до розуміння прекрасного є проявом душі, тому становлення професійної музичної освіти є показником духовного розвитку не тільки конкретної людини, але й суспільства в цілому. Готовність широких верств населення до сприйняття музичного мистецтва відображена в аматорських формах організації навчання (гуртки, зібрання тощо), що можна дослідити на прикладі об'єднань, які діяли в містах України у другій половині ХІХ століття і сприяли відкриттю відділень Імператорського Російського музичного товариства.

Аналіз актуальних досліджень. Питанням музичної освіти на Україні присвячені праці Н.М. Бовсунівської (Розвиток шкільної музичної освіти на Волині (кінець ХІХ – поч. ХХ ст.), К.І. Мамаєвої (Музична освіта в Україні та міжслов'янські культурні зв'язки у ХІХ ст.), Л.З. Мазепи (Розвиток музичної освіти у Львові (ХV – ХХ ст.), Корзнюк О.М. (Из истории музыкального образования в Киеве (ХІХ – нач. ХХ в.), Н.К. Рудічевої (Теорія та практика

навчання співу у початкових школах Слобожанщини), Т.В. Капінської (Розвиток змісту музично-фольклористичних дисциплін у системі музичної освіти України (20-ті роки ХХ – поч. ХХІ ст.), Т.В. Ляшенко (Музична діяльність громадсько-культурних товариств Чернігівщини в контексті української музичної культури першої третини ХХ ст.), А. І. Литвиненко (Музична культура Полтавщини ХХ – початку ХХ століття в аспектах регіонального джерелознавства), О.І. Поясника (Музична освіта та виховання учнів і молоді Галичини (20 – 30 роки ХХ ст.). Проте у працях немає систематичного описання передумов становлення професійної музичної освіти в Україні.

Мета статті – розкрити передумови, які сприяли відкриттю відділень Імператорського Російського музичного товариства на території України у другій половині ХІХ століття.

Виклад основного матеріалу. ХІХ століття позначилось розквітом культурного життя в Україні. У цей період відкриваються нові навчальні заклади і театри, значних масштабів набуває просвітницька діяльність аматорських товариств, робляться перші серйозні спроби пропаганди національної культури. Особливого розквіту в цей період набуває музичне мистецтво, яке поступово залучало широкі верстви населення.

На початку 50-х років у містах України виникають аматорські організації (гуртки, товариства, зібрання), ініціаторами яких були представники інтелігенції, небайдужі до музичного мистецтва. Камерні музичні зібрання організовувались у Харкові, Києві, Катеринославі, Полтаві та інших містах.

Так, у Харкові у домі професора П.І. Сокальського виник інструментальний ансамбль, у якому брали участь три його сини та студентська молодь. Й. Вільчик – один з найкращих педагогів з гри на фортепіано у Харкові – влаштовував удома недільні ранки, де звучали камерно-інструментальні твори. Розвитку мистецького життя Харкова сприяли музичні вечори, що влаштовувалися М.Б. Голіциним та Ф.Г. Голіциним. За участі першого з них виконувалися твори західноєвропейських класиків; у музичному салоні другого виступали місцеві музиканти і гастролери, зокрема полтавчанин піаніст Т. Шпаковський, росіянин скрипаль М. Дмитрієв-Свечін, М. Лисенко, один з кращих тоді інтерпретаторів творів Ф. Шопена [2, 151].

У Києві таким осередком була домівка сестер Ліндфорс, де збирався навіть театральний гурток. Неможливо оминати роль М. Лисенка в музичному житті не тільки Києва, де композитор, просвітник, педагог організував систематичні вечори, але й інших міст України. Так, у Харкові М. Лисенко брав

участь в ансамблевій грі в аматорських гуртах; з Полтавою його пов'язувала концертна діяльність.

Серед музичних гуртків, що збирались у Полтаві, можна виділити такі: струнний квартет О. Островського, музичні гуртки А. Шамкова та І. Перейми, але найбільш майстерним був камерний гурток К. Зайцевої, до складу якого входили скрипка, віолончель, фортепіано й альт [4, 20].

У музичному житті України цього періоду важливу роль відіграла організація концертів (переважно благодійних, ініційованих учителями музики) у різних загальноосвітніх навчальних закладах, таких, як інститути шляхетних дівчат, приватні пансіони, ліцеї та університети. Значну кількість склали благодійні концерти, ініційовані переважно вчителями музики. У Києві такі концерти влаштовували Й. Витвицький, А. Паночіні; в Одесі – І. Тедеско; у Харкові – А. Барцицький, І. Вітковський, І. Лозинський та інші. У концертах поруч з аматорами брали участь і професіонали, поруч із місцевими виконавцями – гастролери. Концерти в Києві та Харкові часто приурочували до святкових ярмарків.

Значною подією в концертному житті України були виступи Ф. Ліста 1847 року. У Києві під час контрактів він дав три концерти, а також виступив в Інституті шляхетних дівчат. У його виконанні звучали переважно імпровізації на запропоновані публікою теми, власні твори та транскрипції західноєвропейських композиторів: Бетховена, Вебера, Шуберта та інших. Крім Києва Ф. Ліст дав концерти у Єлісаветграді, Житомирі, Кремінці, Львові, Миколаєві, Одесі, Чернівцях, які справили сильне враження та викликали захоплення публіки.

Не можна залишити поза увагою виступи українського піаніста Тимофія Шпаковського. Здобувши освіту в Західній Європі, у тому числі у Ф. Мендельсона, Т. Шпаковський з великим успіхом дав концерти у Відні, Граці, Лейпцигу. Повернувшись на батьківщину в середині п'ятидесятих, він концертував у Львові, Кам'янці-Подільському, Києві, Харкові, Катеринославі. Гастролював також у Петербурзі та Москві, де був тепло прийнятий публікою, що засвідчила столична преса [3, 127].

У Полтаві у цей період осередком музичної культури був Інститут шляхетних дівчат, до якого у 1848 році було запрошено відомого чеського піаніста Алоїза Єдлічку. Саме завдяки йому в місті відбулися перші концерти фортепіанної музики за участі відомих українських піаністів:

Тимофія Шпаковського та Андрія Родзянко.

У середини XIX століття в Україні починають виникати музичні гуртки і товариства, організаторами яких стають учителі музики. Так, у 1848 р. у Києві виникло “Симфонічне товариство любителів музики та співу”, а наприкінці 50-х років почало діяти Філармонійне товариство з артистів-початківців, у концертах якого брали участь М. Лисенко, диригент В. Зелінський та інші. Кілька музичних гуртків існувало в Одесі, а у 1842 році завдяки зусиллям чеського піаніста І. Тедеску було відкрито Філармонійне товариство, що невдовзі закрилося та відновило свою діяльність лише у 1859 році У 1865 році в Одесі П. Сокальський організував Товариство аматорів музики й музичну школу при ньому. У 1865 році виникло Товариство витончених мистецтв з класами музики, ліплення, малювання, музичним та драматичним гуртками. У 1874 році в Миколаєві відчиняє свої двері “Товариство любителів хорового співу”, влаштовуючи абонементні зустрічі [2, 155].

Отже, розвиток музичного мистецтва в Україні до середини XIX століття набув таких обертів, що не міг залишитись не поміченим. Цей розквіт був зумовлений загальною демократизацією мистецтва та активною пропагандистською діяльністю прогресивних верств населення, що у свою чергу спричинило потребу у кваліфікованих кадрах. Розв’язання цього питання було ускладнене відсутністю цілісної музично-освітньої системи (велика кількість аматорських гуртків і приватних шкіл працювала за власними програмами) та соціально-економічними умовами (державного фінансування не вистачало на утримання всіх бажаючих отримати музичну освіту). Проте, незважаючи на перешкоди, питання організації спеціальних навчальних закладів почало вирішуватись завдяки відкриттю в Україні відділень Імператорського Російського музичного товариства.

У Петербурзі Імператорське Російське музичне товариство (далі – ІРМТ) виникло у 1859 році з ініціативи російських музикантів та громадських діячів – О. Даргомижського, В. Одоєвського, Д. Стасова, Антона та Миколи Рубінштейнів, П. Чайковського та інших. Головною метою товариства був розвиток російського музичного мистецтва та його популяризація шляхом підготовки виконавців гри на музичних інструментах, співаків, учителів музики, диригентів. Товариство організовувало концерти, музичні зібрання, проводило конкурси на краще виконання творів, відкривало музичні навчальні заклади та свої відділення в різних містах Російської імперії, у тому числі у Східній Україні.

На території України були відкриті відділення у Харкові (1864 р.), Києві (1868 р.), Херсоні (1885 р.), Одесі (1886 р.), Полтаві (1889 р.), Миколаєві (1892 р.), Катеринославі (1898 р.). Відділення ініціювали створення оркестрів, хорів, ансамблів, систематично влаштовували концерти, до яких залучали різних виконавців, роблячи, таким чином, великий внесок у сферу музичного просвітництва громадян цих міст. Репертуар концертів ІРМТ складався із творів західноєвропейських та російських композиторів. Серед європейських композиторів можна виділити Л. Бетховена, Й. Гайдна, В. Моцарта, К. Сен-Санса, Ф. Мендельсона, К. Вебера, Ф. Шопена, Ф. Ліста, Д. Россіні та інших. Музична спадщина Росії була подана творами М. Глінки, О. Бородіна, М. Римського-Корсакова, П. Чайковського, А. Рубінштейна, С. Рахманінова, С. Танєєва та інших [1, 20]. З огляду на тогочасну політику царського уряду твори українських композиторів майже не виконувалися. Але справжні патріоти все ж таки знаходили змогу додати до програми концертів українські твори. Так, наприклад, на концерті у Києві звучали українська історична пісня “Ой Морозе, Морозенку” та пісня Р. Пфеніга “Скажи мені правду”, а до програми музичного зібрання у Харкові було включено “Мазурку” М. Венявського. Багато творів виконувалися вперше силами виконавців саме відділень ІРМТ. Так, у Києві відбулась прем'єра Дев'ятої симфонії Л. Бетховена, на сцені Харківського відділення – уперше прозвучали “Вальс квітів” з балету “Лускунчик” П.І. Чайковського, Українська симфонія соль мінор В. Сокальського тощо.

Потрібно зазначити, що ІРМТ на початку свого існування було зорієнтоване на заможні верстви населення, проте поступово визрівала й утверджувалась ідея необхідності музичної освіти народу та виховання вітчизняних кадрів музикантів. Таким чином, на момент відкриття відділень у містах України правом на навчання могли скористуватися особи всіх прошарків суспільства. Оскільки у статуті ІРМТ зазначалося, що відділення утримуються на кошти, внесені учнями за навчання, отримувати музичну освіту в таких закладах мали змогу більш заможні громадяни. Проте завдяки відданості справі керівництва відділень побутувала практика звільняти від оплати найбільш талановитих учнів із малозабезпечених сімей: деякі вчителі просто безкоштовно займалися з такими вихованцями, влаштовувалися учнівські змагання, за результатами яких можна було отримати іменну стипендію та ін.

Кожне відділення ІРМТ на шляху свого розвитку пройшло кілька етапів: музичні класи, музичні училища, деякі з них стали консерваторіями. У межах

досліджуваного періоду (середина XIX – початок XX ст.) найбільш змістовним є другий етап становлення – реорганізація музичних класів в училища.

До музичного училища приймалися особи обох статей, усіх верств населення, не молодше восьми років; бажаючі вивчати співи – не молодше шістнадцяти (ця поправка пов'язана з фізіологічними особливостями формування голосового апарату); до “научних” (загальноосвітні) класів зараховували з десяти років. Варто зазначити, що крім підлітків до училища приймали і дорослих. На вступних іспитах з “научних” і художніх предметів абітурієнти, які вступали до 1 – 2 класів, мали показати знання на рівні абітурієнтів 1 – 2 класів МНП (Міністерства Народного Просвітництва), крім класичних мов. Необхідно додати, що, якщо були відповідні документи, без іспитів приймалися учні 1 – 2 класів класичних гімназій, народних училищ, жіночих гімназій МНП. Щодо навчальних програм, то предмети, які викладались в училищі, поділялись на два курси: науковий та художній. До наукового курсу належали такі предмети: Закон Божий, арифметика, географія, загальна та російська історія, російська та іноземні мови (німецька, французька, італійська) в обсязі перших чотирьох класів чоловічої гімназії. У свою чергу художні курси поділялись на спеціальні та допоміжні. До складу спеціальних входили: гра на оркестрових (струнних, духових, ударних) інструментах, гра на фортепіано та органі, співи, теорія та історія музики. Допоміжні предмети включали: сольфеджіо, теорію музики, хоровий спів, спільну гру. Програми училища складалися відповідно до віку учнів і розподілялися на молодше, середнє та старше відділення. Протягом року учні проходили “перевірочні випробування”, а у травні – перехідні та випускні іспити. Відповідно до результату іспитів випускники отримували атестати першого та другого ступенів. Атестат другого ступеня надавав право бути вчителем музики та керівником хору, атестат першого ступеня, крім вищепереліченого, давав право на викладання в парафіяльних та навчальних народних училищах [6, 380].

Висновки. Отже, відкриття відділень ІРМТ в Україні сприяло переходу на новий якісний рівень музичної освіти; забезпечило кваліфікованими кадрами навчальні заклади, супроводжувало становлення цілої плеяди талановитих виконавців; на базі відділень отримала плідне підґрунтя педагогічно-просвітницька діяльність, відбувалось формування якісного музичного смаку у широких верств населення, робилися перші спроби пропаганди вітчизняної класичної музики; завдяки плідній праці педагогічних колективів відділень

зміцніла теоретична база музичних дисциплін, що у свою чергу забезпечило фундамент для розвитку і процвітання сучасної музичної освіти.

ЛІТЕРАТУРА

1. Академія музичної еліти України. – К. : Музична Україна, 2004.
2. Архимович Л. Нариси з історії української музики. / Архимович Л., Каришева Т., Шеффер Т. – К. : Мистецтво, 1964.
3. Корній Л. Історія української музики. / Корній Л. П. – К. – Нью-Йорк, 2001.
4. Лисенко І. Музики сонячні дзвони. Статті, рецензії, спогади. / Лисенко І. – К. : Рада, 2004.
5. Одесская консерватория: Славные имена, новые страницы : учеб. пособ. [по истории отечественной культуры для средних и высших музыкальных учебных заведений] / [ред. Е. Н. Маркова, 1998. – 215 с.
6. Ольховський А. Нарис історії української музики. / Ольховський А. – К : Музична Україна, 2003.

УДК 373.545:371.4

І.Г. Баранюк

Кіровоградський державний
педагогічний університет

ТЕХНОЛОГІЯ ВИХОВАННЯ ПРИРОДОЮ У ПЕДАГОГІЧНІЙ СИСТЕМІ ВАСИЛЯ СУХОМЛИНСЬКОГО (МЕТОДИКА ПРОВЕДЕННЯ “ПОДОРОЖЕЙ У ПРИРОДУ”)

У статті досліджується методика проведення відомих “подорожей у природу”, випробуваних й описаних великим педагогом В.О. Сухомлинським. На основі аналізу його праць робиться спроба показати методи, шляхи і прийоми виховання природою як системи педагогічних засобів емоційно-естетичного впливу духовних ресурсів природи на дитину.

В статье исследуется методика проведения известных “путешествий в природу”, испытанных и описанных великим педагогом В.О. Сухомлинским. На основе анализа его трудов делается попытка показать методы, пути и приемы воспитания природой как системы педагогических средств эмоционально-эстетического влияния духовных ресурсов природы на ребенка.

The method of conducting of the known “trips in nature”, tested and described by great pedagogue V. Sukhomlynsky, is explored in this article. Grounding on the analysis of his works the author tries to show methods, ways and receptions of upbringing by nature as a system of pedagogical facilities of emotionally-aesthetic influence of spiritual nature resources on a child.

Постановка проблеми. Твори Василя Олександровича Сухомлинського сповнені розповідей та міркувань про **шляхи, методи і прийоми** виховання природою. На перший погляд, описуючи їх, розповідаючи та роздумуючи над ними, він часто повторювався. І до цих повторів треба ставитися як до важливого позитивного моменту його творчої спадщини. Річ у тім, що творча думка видатного педагога ніколи не заспокоювалася і кожне його повернення до якоїсь проблеми чи до якоїсь педагогічної дії, про які вже неодноразово